

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Marija Klobučar

USMENA PREDAJA U HRVATSKOJ TRADICIJI

ZAVRŠNI RAD

Slavonski Brod, 2019.

2. Prazan list

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FAKULTET ZA ODGOJNE I OBRAZOVNE ZNANOSTI

Sveučilišni preddiplomski studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

USMENA PREDAJA U HRVATSKOJ TRADICIJI

ZAVRŠNI RAD

Predmet: Hrvatski jezik i komunikacija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Emina Berbić Kolar

Sumentor: dr.sc. Igor Marko Gligorić, poslijedoktorand

Student: Marija Klobučar

Matični broj: 462

Slavonski Brod,
rujan 2019. g.

Sadržaj

SAŽETAK	4
ABSTRACT	4
1. UVOD	5
2. ŠTO JE USMENA KNJIŽEVNOST?	6
3. USMENOKNJIŽEVNI RODOVI I VRSTE	7
3.1. Lirika	7
3.2. Epika	8
3.3. Priče (pripovijetke)	9
3.4. Drama	10
3.5. Retorički oblici	11
3.6. Jednostavni oblici	12
4. POVIJESNI PREGLED HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI	13
5. IZBOR IZ USMENE TRADICIJE U STRIZIVOJNI	16
5.1. Pjesmice za djecu	16
5.2. Priče	17
5.3. Brojalice i rugalice	17
5.4. Zagonetke	18
6. ZAKLJUČAK	20
7. POPIS LITERATURE	21

SAŽETAK

Mnogo se diskutira o tome koliko je usmena predaja važna za opstanak tradicije i baštine nekog kraja. Vođena tom diskusijom, cilj ovoga rada jest usmenu predaju upoznati i približiti mladom naraštaju kako bi se tradicija usmene književnosti sačuvala od zaborava. Na početku rada predstavljena je usmena književnost kao najstariji oblik književnoumjetničkog roda, njezina povijest i način prenošenja. Naglasak je postavljen na usmenoknjiževne rodove i vrste. Svaki književnoumjetnički rod (lirika, epika, priče, drame, retorički oblici, jednostavni oblici) predstavljen je uz kratki opis. Osim toga, analizirana je i koncepcija usmene književnosti. Na kraju rada predstavljene su vrste, tj. primjeri usmene predaje iz Strizivojne: pjesmice za djecu, priče, brojalice, zagonetke itd. koji su prikupljeni od starih govornika.

ABSTRACT

There is much discussion about the importance of oral tradition in the survival of the traditions and heritage of a region. Guided by this discussion, the aim of this paper is to introduce and bring oral tradition closer to a young generation in order to preserve the tradition of oral literature from oblivion. At the beginning of the paper, oral literature was presented as the oldest form of literary art, its history and mode of transmission. Emphasis is placed on oral literary genera and species. Each literary genre (lyric, epic, stories, dramas, rhetorical forms, simple forms) is presented with a brief description. In addition, the concept of oral literature was analyzed. At the end of the paper are presented the types, ie examples of oral stories from Strizivojna: rhymes for children, stories, counters, puzzles, etc., collected from old speakers.

1. UVOD

U radu se proučava usmena književnost, usmena predaja i tradicija. U starim vremenima prevladavao je oblik usmene književnosti koji se pojavljivao u neposrednoj živoj izvedbi. On je davao obilježje ukupnom duhovnom životu svih hrvatskih krajeva, često je bio i jedina mogućnost književne komunikacije.

Kasnije, u novije vrijeme pojavljuju se zapisi usmenoknjiževnih tekstova. Ovaj rad donosi nam ono najvažnije o usmenoj književnosti i usmenoj predaji. Za potrebe ovoga rada prikupljeni su primjeri usmene predaje iz sela Strizivojne.

2. ŠTO JE USMENA KNJIŽEVNOST?

Usmena književnost predstavlja najstariji oblik književnoumjetničkog roda. To je vrsta kazivanih ili pjevanih tradicijski neuobičajenih tekstova u živoj izvedbi ili u zapisu. Imala je važnu ulogu u kolektivnome životu društvene zajednice. Uglavnom je bila obrednoga karaktera, a književne vrste zadovoljavale su duhovne potrebe zajednice, npr. u čast bogovima pjevale su se himne. Svoj najveći procvat doživjela je kada nije bilo pismenosti i kada je bila rijetka.

Usmena književnost prenosi se slušanjem. Pripovjedač ili pjevač govori djelo pred slušateljima. Djelo usmene književnosti traje koliko i njegova izvedba. Svaka izvedba ujedno je nova kreacija pa se usmena književnost shvaća i kao trajan proces u međuigri između tradicijskih oblika i inovacija koje nastaju u prenošenju.

„Hrvatsku usmenu književnost (bajke, pripovijetke, predaje, legende i druge prozne oblike; obredne i dramske dijaloge; epske i lirske pjesme; balade i romance; poslovice, zagonetke i druge usmene žanrove) obilježuju i određuju duboko isprepletene povijesne veze. U njoj se dodiruju i prepleću različite tradicije te otud izvire distinktivna svojstva i posebnost. Specifično hrvatskim čini ju jezik (s trima narječjima: čakavskim, kajkavskim i štokavskim). Proteklih stoljeća zapisani su mnogi tekstovi, često na temelju naknadnoga sjećanja. Rijetki su zapisi nastali tijekom samih izvedbi.“ (Hrvatska enciklopedija, pristupljeno: 27. kolovoza)

U zapisima usmene književnosti pohranjeno je veliko književno, kulturno, etnološko i antropološko blago hrvatskoga naroda. „Predaja o dolasku Hrvata u današnju pristojbenu najstarije je pisano svjedočanstvo o hrvatskim usmenim tradicijama.“ (Hrvatska enciklopedija, pristupljeno: 27. kolovoza)

3. USMENOKNJIŽEVNI RODOVI I VRSTE

Žanrove u usmenoj književnosti određuju izvedbene situacije, usmeni način postojanja i prepletenost s izvanknjiževnim funkcijama. Raznolikiji su i drugačiji nego u pisanoj književnosti, a najbliži su im srednjovjekovni književni žanrovi. Okvirna podjela usmenoknjiževnih žanrova jest tradicijska podjela na lirsko, epsko i dramsko.

Usmenoknjiževni rodovi određivali su se prema primarnim funkcijama (prema opsegu, složenosti, medijima izvedbe) i prema hijerarhijskom sustavu, od skupina umjetničkih radova do individualnih tvorevina. Definiraju se i kao jedinstveni oblici koji prethode složenim oblicima.

U djelima usmene književnosti javljaju se povijesne i lokalne osobitosti, stvarne povijesne osobe, prepleću se realni doživljaji pripovjedača s fikcijom koja se crpi iz priče. Lokalne predaje fikcionalizacijom oduhovljuju poznata mjesta i čuvaju sjećanja na najstariju povijest. (Hrvatska enciklopedija, pristupljeno 27. kolovoza)

3.1. Lirika

Lirska narodna pjesma drevnog je podrijetla i njezin začetak seže u najraniju fazu ljudske duhovitosti. Lirskim načinom progovaralo se kada je trebalo pokazati nešto ljudsko, pojedinačno, intimno i važno za dušu. „Lirika je stoga, u inicijalnoj fazi ljudske kulture, očitovanje čovjeka kao takvoga, izricanje o onome što dopire iz njegove dubine. Lirika nije trebala neke velike događaje u životu, niti je trebala pratiti onaj (muko)trpni hod zajednice kroz vrijeme i prostor, već se napajala na sasvim običnim zgodama iz svakidašnjeg života.“ (Botica, 2013.:100)

Tematsko područje lirskih pjesama je široko i neiscrpno. Najčešće su nastajale uz kakve životne prigode te je veći broj prigodnih pjesama uz običaje, rad, šalu i trenutne zanose, uz svadbe, rođenja i umiranja.

Manji broj pjesama nastajao je iz drevnih mitoloških poticaja (ostaci starohrvatske poganske tradicije, vjerovanja, životne tajne) ili su okupljene oko privatnog (intimnog) i društvenog života čovjeka (ljubavne pjesme, romance, balade). Predmetna stvarnost lirskih pjesama uvijek je uvjetovana čovjekom, njegovim potrebama u radosti i strepnji, čežnji i potištenosti.

Svi primjeri lirskih pjesama su stihovani, a ostvareni (kako je uobičajeno u usmenoj pjesmi) u istoj vrsti stiha kakav je prvi stih (prevladava osmerac i deseterac). Pjesme u izvođenju nemaju naslova, a u zapisima je naslov uglavnom prvi stih ili sintagma iz pjesme što zaokružuje temu. Jezik hrvatskih lirskih usmenih pjesama nastaje na dijalektnoj jezičnoj osnovici svih triju hrvatskih govora.

Povijesni raspon lirske poezije vrlo je širok: „Trajanje joj očitavamo tako dugo koliko smo povijesno kadri pratiti ljudsku svijest.“ (Škreb, Stamać, 1998.:176)

Usmena lirika spominje se već u 15. stoljeću u djelu *De Situ Ilyriae et avitate* Sibenici autora Jurja Šižgorića. Iako nam Šižgorić nije ostavio konkretne zapise o usmenoj lirici, to je nekoliko godina kasnije učinio dubrovački plemić Nikša Ranjina u *Zborniku* iz 1507. godine.

U zbornik je upisivao poeziju svojih suvremenika: Džore Držića, Šiška Menčetića i drugih pa se među njima našlo i nekoliko usmenoknjiževnih lirskih primjera. Danas se ti primjeri drže najstarijim pjesničkim zapisima u slavenskome svijetu uopće.

Neka od vrednijih izdanja hrvatske usmene lirike su: *Narodne lirske pjesme* knj. 23 koje je priredio Olinko Dlorco godine 1963.; *Zlatna knjiga hrvatske usmene lirike* autora Krešimira Mlača (1972. sastavljena); zatim *Usmene lirske pjesme* koje je 1996. priredio Stipe Botica.

Veliki doprinos hrvatskoj usmenoj lirici su knjige: *Biserno uresje* (1990., 1994. i 1998.), *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka* (1995.) i *Lijepa naša baština* (1998.) Stipe Botice. (Dragić, ak. god. 2007./2008.)

3.2. Epika

„Epika u stihu, odnosno epska (usmena) narodna pjesma obuhvaća znatan dio tradicijske književnosti, a potkad se nametala i kao važniji tip usmene književnosti općenito.“ (Botica, 2013.:243)

U epskoj pjesmi epskom tehnikom se pripovijedaju ili se opisuju sudbonosne pojave, događaji i osobe. Ona se razvijala od najstarijih civilizacija do danas. Mitski svijet je najjače izražen u starim epskim pjesmama. U hrvatskoj usmenoj epici najviše se pjeva o znamenitim junacima i sudbonosnim povijesnim događajima koncem 15. stoljeća. Odnos između epike i zbilje je objektivn.

Slovenac Benedikt Kuripešić 1531.g. u svom putopisu *Itinerarium* navodi značajnije podatke o hrvatskoj usmenoj epskoj poeziji. Fra Andrija Kačić Miošić dao je neizmjeran doprinos usmenoj epskoj poeziji napisavši svoj *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756., 1759.) u stilu usmene poezije.

Kačićeve pjesme: *Pisma od vojvode Janka*, *Pisma od Sekule* i *Pisma od grada Zadvarja* smatraju se izvornim usmenim epskim pjesmama. 1836. g. tiskano je desetak zapisa usmene epske poezije u Danici Ilirskoj. U Zori dalmatinskoj 1845. i 1846. objavljeno je više usmenih epskih pjesama i tada započinje intenzivnije zapisivanje epske poezije.

Najdulju hrvatsku usmenu epsku pjesmu (1635 stihova) *Kako je Ilija Primorac postrijeljao ženine proscce* zapisao je Stjepan Banović u rujnu 1912. godine. Petar Gudelj je tu pjesmu nadahnuto popratio predgovorom u ožujku 1999. g. i objavio u reprezentativnom izdanju naslovivši je *Hrvatska odiseja*. Velik je doprinos zapisivača Stjepana Grčića i Silvestra Kutleše kao i kazivača Bože Domnjaka od kojega je S. Grčić zapisao tridesetak tisuća stihova i nekoliko priča.

U drugoj polovici 20. stoljeća najvažnija izdanja usmenih epskih pjesama objavila je Matica Hrvatska u edicijama *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i *Stoljeća hrvatske književnosti*. Između dva svjetska rata stagnira usmena epska poezija, a razvija se pučka usmena. Do velikog interesa za tradicijsku kulturu dolazi devedesetih godina XX. stoljeća buđenjem nacionalne svijesti. U tom vremenu cvijeta pučka usmena epika, a od zaslužnijih za to je guslar Željko Šimić iz Gruda. (Dragić, ak. god. 2007./2008.)

3.3. Priče (pripovijetke)

U usmene priče ubrajaju se bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende. One su poslužile piscima i propovjednicima, a nalaze se u glagoljskim knjigama, brevijarima i misalima. Matija Valjevac je 1858. godine objelodanio prvu pravu zbirku narodnih usmenih priča koje su zapisane u Varaždinu i okolici.

Usmenim pričama nadahnjivali su se mnogobrojni hrvatski književnici u predrealizmu i realizmu. Iznimnu ulogu u očuvanju hrvatske tradicijske kulture u 20. stoljeću imali su časopisi *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, *Napretkov Kalendar* (Sarajevo), *Narodna umjetnost* (Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb) i *Glasnik zemaljskoga muzeja Bosne i Hercegovine* (Sarajevo).

Narodno blago nalazi se i u katoličkoj periodici: *Svjetlo riječi*, *Kalendar sv. Ante*, *Dobri pastir*, *Bosna Franciscana* (Sarajevo), *Crkva na kamenu* (Mostar) i *Naša ognjišta* (Tomislavgrad). Važni su i časopisi Matice Hrvatske u BiH: *Motrišta* (Mostar) i *Hrvatska misao* (Sarajevo).

Naveći doprinos u sakupljanju, zapisivanju i izučavanju hrvatskih usmenih priča dali su: Maja Bošković – Stulli, Tvrтко Čubelić (Bihać, 1913. – Zagreb, 1995.), Josip Kekez (Katuni, 1937. – Zagreb, 2003.), Ivan Mirnica, Stipe Botica i Estela Banov Deppope. (Dragić, ak. god. 2007./2008.)

3.4. Drama

Dugo se smatralo da je drama izrazito sofisticiran rad/oblik i stoga gotovo nedostižan u narodnoj percepciji, izvedbama i u zapisima. Kada su se pojavljivale neke strukture u narodnom životu i običajima koje su imale dramsku fakturu, mislilo se da je to samo običaj koji se pojavljuje u za to predviđeno vrijeme – tijekom prirodnog ciklusa ili tijekom ljudskog života. Dramski rad je u usmenoj književnosti gotovo izostao i stoga u usmenoknjiževnome žanrovskom sustavu vrijedi sintagma „zanemarivanje trećega roda“.

Najsloženiji rod književnosti jest drama. Njezina izvedba, u kazalištu, u sebi sjedinjuje tri vrste umjetnosti: književnost, glazbu i glumu. Ako tekst glumaca pripada usmenoj književnosti, onda se to kazalište naziva folklornim. Podaci o folklornom kazalištu nalaze se u časopisu *Arkiv za povestnicu jugoslavensku* koji je utemeljio Ivan Kukuljević Sakcinski.

Folklorno kazalište kroz povijest književnosti imalo je nekoliko naziva: *narodni teatar*, *usmeni teatar*, *narodna teatrologija*, *usmena teatrologija*, *narodna drama*, *usmena drama*, *pučka drama*, *pučki teatar*, *pučki igrokaz*. Nazivi folklornog kazališta pratili su nazive usmene književnosti.

„Folklorno kazalište može se klasificirati na više načina, a za ovu potrebu poslužit će se uobičajenom podjelom po kojoj se folklorno kazalište dijeli na:

- *Kazalište sa sjenama* u kojem je sjena na zidu nositelj: izvođač dramske radnje. U pokretima sjene ogleda se scenski govor i odašilje poruka gledateljstvu.
- *Kazalište s lutkama* u kojem je lutka nositeljica dramskih zbivanja.

- *Kazalište s maskama* u kojem maska ima važnu ulogu. Maska koju glumac nosi ima najsnažnije sredstvo i ona spaja magiju i kazalište. Najčešće su folklorne maske: *obrazina*, *poluobrazina* ili *krinka*.“ (Dragić, ak. god. 2007. /2008.: 484)

Folklorno kazalište ostvaruje se u dramskim i scensko – glazbenim igrama. Scensku i dramsku radnju izvode glumci praćeni plesom, glazbom i pjevanjem. Prema motivsko – tematskom načelu, folklorno kazalište može se razvrstati na: komedije, satire, farse, melodrame. (Dragić, ak. god. 2007. / 2008.)

3.5. Retorički oblici

„Usmenoknjiževnom retorikom zovemo ono govorenje kojemu je zadaća uvjeriti nekoga u nešto, kazati neke sadržaje takvim govornim umijećem da se pridobije slušatelj i da se tekstom postignu željeni učinci.“ (Botica, 1995.: 261)

Usmeno – retorički oblici mogu se podijeliti na: basne, zdravice, brojalice, brzalice, blagoslovi/molitve i kletve.

Basna je usmeno – retorički oblik kojim se želi zaštititi ili osloboditi čovjeka, njegovu imovinu i stoku od bolesti i demonskih sila. Neki smatraju da je basna čarobni tekst koji se izgovara pri bakanju (čaranju, vraćanju). One se ostvaruju u stihovima i prozama.

Zdravica se najčešće govori u svadbama i po svom postanku je veoma stara. Česte su i u raznim drugim veselim prigodama kao što su: imendani, rođendani, krstitke, godišnjice brakova itd. Izgovaraju se veselim i svečanim ritmom, a po formi su minijaturne (četiri-pet stihova). Ovisno o prigodi, zdravice imaju elemente blagoslova, šale i drugih usmeno-retoričkih oblika.

Brojalica je pjesnička tvorevina kojom se stvara ritmički i glazbeni ugođaj, izvode se u stihu i prozi. Brojalicom se provjeravaju i uvježbavaju govorničke osobine i moć memoriranja. Neke brojalice služile su kao uspavanke jer su se izvodile laganijim ritmom.

Brzalica je oblik koji karakterizira ubrzano izgovaranje riječi. Sadržaj brzalice najčešće nema nikakvo značenje. Brzalice izvode djeca i odrasli, a pomoću brzalice se igralo, zabavljalo, šalilo, odmaralo, ali i provjeravalo govorničko umijeće.

Blagoslov je usmeno – retorički oblik vjerske provenijencije kojim se izriču želje Bogu da blagoslovi obitelj, sve ljude, neprijatelje, roditelje, siromašne, patnike, bolesnike i beskućnike; hranu i piće, domovinu itd.

Kletva je formom bliska poslovi. Ona postoji onoliko koliko postoji čovječanstvo. Narod je dugo vjerovao u moć kletve, a neki od sadržaja su vrlo jezivi.

„Neki od autora usmeno – retoričkih oblika su: August Šenoa (Kameni svatovi), Ivo Andrić, Mak Dizdar, Vjekoslav Kaleb, Mirko Božić, Novak Simić, Ivan Raos, Ivan Aralica, Petar Gudelj i mnogi drugi.“ (Dragić, ak. god. 2007. / 2008.)

3.6. Jednostavni oblici

Poslovica je naminijaturnije književno djelo kojom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Poslovice imaju utilitaristički i didaktički, tj. općenacionalni karakter.

Najčešće se svrstavaju po značenju i po vremenu zapisivanja. Mogu se klasificirati tematski, a česta je i abecedna klasifikacija.

Zagonetke su binarna mikrostrukturalna književna djela. Prisutne su u usmenoj komunikaciji od najstarijih civilizacija do naših dana. Zagonetkama se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. One se sastoje od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja).

Zagonetke su služile za zabavu i razonodu u raznim prigodama, a njima se provjeravala intelektualna zrelost mladeži. Kazuju se u prozi i u stihovima. Najčešća klasifikacija zagonetki je dijakronijska, a pokatkad se i abecedno razvrstavaju. (Dragić, ak. god. 2007./2008.)

4. POVIJESNI PREGLED HRVATSKE USMENE KNJIŽEVNOSTI

Hrvatska usmena književnost postoji od onoga trenutka kada je netko od starih Hrvata (u nepoznatoj pradomovini) oblikovao neke sadržaje hrvatskim govorom, kazao ih je svojim slušateljima ili subesjednicima.

Od početka služenja govorom pa sve do pojave pisma usmena komunikacija bila je jedina mogućnost ukupnoga priopćivanja, pa i onoga za naročite potrebe, stoga se može tek pretpostaviti koliko je tako oblikovanih faza hrvatske kulture. Neki su pak oblikovani sadržaji unatoč tisućgodišnjoj uporabi ostali do danas u svome izvornom obliku te su dragocjeno svjedočanstvo hrvatske drevnosti.

Za hrvatsku usmenu književnost bitno je i što se ona odmah oblikovala u svim hrvatskim govorima. Hrvatski spisatelji su još od srednjovjekovlja u svoja djela unosili brojne primjere hrvatske usmene književnosti, u fragmentima i u cjelovitoj strukturi. Također treba istaknuti da nema niti jednoga hrvatskoga spisatelja koji nije rabio nešto od usmenoknjiževne baštine, bilo na razini citatnosti ili cijelim usmenim tekstom. Od najznačajnijih hrvatskih pisaca toga je u izobilju kod M. Marulića i M. Dražića, I. Gundulića i fra Andrije Kačića Miošića, I. Aralice.

Povijest hrvatske književnosti bila bi manjkava bez usmenoknjiževnih zapisa, posebice onih koji su izražavali dug svoga vremena i tvorili važno duhovno uporište sredini koja ih je stvorila. Stvoreni tekstovi bili su poticaj mnogim neznanim darovitim pojedincima da se okušaju u stvaranju usmenih priča, tekstova. U povijest usmene književnosti ubraja se i vrijeme zapisa usmenih struktura, arhetipskih i varijantnih.

Hrvati su zabilježili neke tekstove koji su reprezentirali dio nacionalne duhovnosti i etnokulture općenito, i to u takvim količinama da se može govoriti o neprekinutom bilježenju od 15. stoljeća do našega vremena.

Najstariji zapisani hrvatski usmenoknjiževni distih: *O Jelo, vita jelo, na hod' sama na vodu* iz 1462. zapisan je uz svadbeni spis dubrovačke vlastelinske obitelji Gunčetić.

Prva hrvatska narodna pjesma s ljubavnom tematikom nalazi se zabilježena na izvanjskom rubu zapečaćene oporuke uglednoga zadarskog građanina Trana. Zapisao ju je Franjo Minucij 1484. i počinje ovim stihovima: *Još poidoh/ravnim poljom// susrite me/ djevojka.*

Najstarija bugaršica iz 1497. nastala je među moliškim Hrvatima, a nalazi se unutar talijanskoga teksta. Ona je uzorak starinske hrvatske pjesme nastala u maniri predmetnog i izražajnog modela. Udomaćena je na hrvatskome prostoru, pretežito priobalju.

Bolje su sreće bili zapisi iz 16. stoljeća, iz vremena hrvatske književne renesanse. Osobito su paradigmatički Hektorovićeви zapisi dviju bugaršica, triju počasnica i jedne balade u *Ribaru i ribarskom prigovaranju* (1568.). Zapisi su višestruko značajni: čvrsta formulna izvedba, brižljiv leksički odabir, primjeren izvedbeni kontekst i uzorna zapisivačka praksa. Pjesma *Oj ti divojko šegljiva* pripada u red najcjelovitijih lirskih ostvarenja renesanse općenito. Nametnula se svojim formalnim skladom i izražajnom snagom, ističući slobodu i životni hedonizam.

U zapisima do 18. stoljeća malo je epskih pjesama i drugih narativnih struktura. Treba istaknuti da *epsko* nikada nije bilo nadređeno ostalim vrstama književnosti u hrvatskoj usmenoj tradiciji. Hrvatska usmena književnost ostvaruje se u svim vrstama i podjednako nastaje u svim hrvatskim sredinama i narječjima.

Iako se to ne očituje u zapisima, zna se reći da je 18. stoljeće „zlatno doba usmenoknjiževnog stvaralaštva“. Na području zapadne Slavonije (vjerojatno oko Požege, 1720.) zapisana je rukopisna zbirka nepoznatoga Nijemca, *Erlangenski rukopis* (pronađena 1913. u njemačkom gradu Erlangenu). Zbirka sadrži 217 pjesama koje su različite motivike: ljubavne, obiteljske, viteške, baladične..., pomiješane štokavske, kajkavske i čakavske, sa svim obilježjima mjesnoga idioma.

U prosvjetiteljstvu dolazi do izražaja stabilnost usmenoknjiževnog postupka tematske i versifikacijske naravi, osobito u čvrstom i izgrađenom desetercu. Tada su mnogi hrvatski pisci izgradili vlastiti stil na temelju narodne pjesme. Dvojica najpoznatijih su Andrija Kačić Miošić i Matija Antun Reljković.

U djelu opata Alberta Fortisa *Viaggio in Dalmazia* (Put po Dalmaciji, 1774.) otisnuta je *Asanaginica* koja je osobito potaknula međunarodno zanimanje za našu narodnu književnost. Vjerojatno ju je dobio zapisanu od svojih prijatelja u Dalmaciji, možda od Splitskana Julija Bajamontija koji je poznao narodnu pjesmu i pisao o njoj. Nastala je među Hrvatima negdje u splitskome zaleđu, a obrađuje tematiku iz muslimanskog svijeta. U baladi se prikazuje uzvišeno i toplo, dirljivo i psihološki produbljena zla sudbina žene – majke, ali i žene općenito, u sredini koja je oduvijek bila opterećena strogim patrijarhalnim propisima. Otisnuta je na hrvatskom i talijanskom jeziku, a Goethe ju je preveo i na njemački jezik. Dugo

je bila primjer narodne pjesme s našega prostora, a ušla je i u poznatu Herderovu zbirku *Volkslieder* (Narodne pjesme, 1778. – 1779.) kao reprezentativna za svoju vrstu.

Za usmeno stvaranje, izvođenje i zapisivanje u pretpreporodnom razdoblju hrvatske književnosti izrazito je poticajna okružnica zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca iz lipnja 1813. U toj okružnici moli svećenstvo, a kasnije u pretisku iz 1837. na latinskom i hrvatskom jeziku moli i cijelo građanstvo da zapišu zgodne narodne riječi, poslovice, pripovijesti i pjesme. Glavni razlozi za to su da se narodno blago zapisom sačuva od propasti i da usmeno stvaranje bude uzorak književnom stvaranju preporodne generacije.

Književnost hrvatskoga romantizma (sve do 70-ih godina) obilježena je prožimanjem onoga što je nastajalo s narodnih usana i autorskoga pera.

Tijekom 19. stoljeća usmena književnost traje u svome prirodnom ambijentu i zadovoljava mnoge potrebe svojih korisnika. Od 50-ih godina do svršetka stoljeća stotine sakupljenih rukopisnih zbirki i deseci tisuća tekstova dijelom ulaze u tiskane zbirke narodne književnosti. Svojom količinom postaju aktivnim čimbenikom hrvatske književnosti, a još više činjenica da je ovdje pravi, istinski, dokumentiran narodni život što ga je književni realizam i nastojao pokazati. Kako bi se osjetila raznolikost i raskoš narodnoga života dovoljno je zaviriti u neku zbirku s tisućama otisnutih primjera cijeloga prostora gdje žive hrvati. To se vidi u zbirkama S. Vraza, L. Ilića Oriovčanina, I. Kukuljevića, M. Valjavca, Šenoinoj antologiji itd. Bez njih bi povijest hrvatske književnosti bila nepotpuna.

U početku 20. stoljeća usmena književnost hrvatskoga naroda je i dalje nastajala, trajala i zapisivala se u svim hrvatskim područjima. Ostvarivala se na svim hrvatskim dijalektima i na njihovim govornim skupinama i podskupinama. Postojano je pokazivala duhovno jedinstvo Hrvata, neki zajednički osjećaj vezanosti i narodnosne pripadnosti. To se lijepo vidi u Matičnoj ediciji *Hrvatske narodne pjesme* (I – X, 1896. – 1942.), s dodatkom XI. knjige *Hrvatske narodne pjesme kajkavske* (1950.) koju je uredio V. Žganec.

Hrvati su znatnu pozornost posvetili stručnim pitanjima usmenih tekstova, osobito tijekom 19. i 20. stoljeća. U njima su nalazili, otkrivali i određivali složene odnose ukupnoga književnog zbivanja i važne antropološke činjenice.

Usmena književnost traje do danas, iako u znatno izmjenjenim priopćajnim okolnostima. Kao književni fenomen nije se nimalo istrošila, štoviše, zanimanje za nju je pojačano. (Botica, 1995.)

5. IZBOR IZ USMENE TRADICIJE U STRIZIVOJNI

U ovom poglavlju navest ću primjere usmene književnosti: pjesmice za djecu, priče, brojalice, rugalice, zagonetke. Ove primjere sam skupila od izvornih govornika, stanovnika Strizivojne, Vinka Glavačević (1937.) i Marije Andrić (1950.)

5.1. Pjesmice za djecu

Ide dida tapa tap
Naslanja se na svoj štap
Ide dida lulu dimi
I prkosi lakoj zimi.

Silne li vike, čudne li graje
Bjelka i žutka snela po jaje.
Mali ih Đoko iz gnijezda nosi
I svoju majku lijepo prosi:
Peci mi majko jaje na oko!
Njegov se bratec prestrašen javi,
Meni ga samo na tanjur stavi
Ni zašto neću kao naš Đoko
Da mi ga majko pečeš na oko.

Tuna-vuna kapetan
Digo noge na orman
Sa ormana na policu
Pa ukrade kobasicu!

Baja Mata žabe vata
Pa natiče na klipice
I ostavlja za Božice!

5.2. Priče

Priča o starom i mladom mrazu

U polju, daleko u šumi žive mladi i stari mraz. Jednoga dana razgovaraju i dogovaraju koga će ići smrznuti. U međuvremenu kroz šumu prolazi gospodin sa sankama. Malo dalje u šumi čuje se seljak koji cijepa drva – drvosječa. Mladi mraz kaže starom mrazu: „Ja idem kod seljaka, on je slabo obučen i brzo ću ga smrznuti.“ Starom mrazu nije preostalo ništa drugo nego da ide kod gospodina na sankama. Mladi mraz je mislio kako je nadmudrio starog mraza, uvukao se seljaku u rukavice koje su bile sa strane kako bi se smrznuo kad ih obuče. Stari mraz je brzo smrznuo gospodina tako što mu se uvukao u bundu. Kada je seljak završio posao, htio je obući rukavice, ali nije mogao (bile su prehladne i tvrde), pa ih je isjekao sjekirom i ubio mladog mraza.

Priča o čiča Jozi

Jednom davno živio čiča Joza. Bio je poznat po svojoj snalažljivosti i smicalicama. Išao je na vašar kupiti kravu i kada je stigao naišao je na jednu snašu koja prodaje kravu. Dogovaraju se oni oko cijene, čiča ispituje sve o kravi, jel ima mlijeka i jel dobra, a snaša kaže da krava nema manu. Čiča se odluči i kupi kravu pa ju pita: „Ajd mi sad kaži, jel ima krava manu?“ Kaže snaša: „Pa eto nema ne znam šta, al kad se doji hoće se mašat!“ Na to čiča kaže: „Nije problem, to ćemo sad odma' riješit' – evo ovako: mi ćemo novce tri put' provuće' ispod krave i ona se neće mašat“. Snaša doda novce njem', on vrati, snaša opet njem, a on sad kaže: „E, snašo, sad je dobro, tebi tvoja krava, a meni moji novci!“

5.3. Brojalice i rugalice

Iš, iš, iš

Ja sam mali miš,

Ti si moja mica maca,

Bjež' u rupu miš!

Elem-belem, bumba-risa
Sisa, guta, tala, risa,
Am-bam tulipan
Sada ide jedan van!

Okoš, bokoš, prdne kokoš
Pita baja: Kol'ko tebi sinko treba jaja?

A-be-ce-de
Ma-ca pre-de,
A miš mo-ta
O-ko plo-ta!

Ide zeko kuda će,
Ode Ivi u gaće! (rugalica)

De poigraj majmune
Za komadić slanine,
De, de neka deca glede! (rugalica)

5.4. Zagonetke

Crveno, maleno, u curicu zabodeno,
Niti svrbi niti boli, ona kaže neka stoji! (NAUŠNICA)

Maleno prase sve polje popase! (SRP)

Visoliči visole
Krtoliči krtole
Krtoliči Boga mole
Visoliči vrat da slome. (ORASI)

6. ZAKLJUČAK

Usmena predaja u današnje vrijeme nema vrijednost koju bi trebala imati. U starim vremenima djeca su uz usmenu predaju učila slušati, komunicirati, prepričavati i brojati. Svaki roditelj bi trebao poticati usmenu predaju od najranije dobi kako bi pridonijeo razvoju jezičnih sposobnosti kod djece. To je moguće uz pomoć primjera usmene predaje (pjesmice i igrice za djecu, priče i brojalice) koji su sačuvani od naših starih. Proučavanje priča, igrice i brojalice za djecu bilo je vrlo zanimljivo i poučno te je uveliko pridonijelo mome razvoju kao budućoj odgojiteljici.

„Izbor tekstova hrvatskoga usmenoknjiževnog blaga može korisno poslužiti ne samo onima koji uče hrvatsku književnost već i svima koji cijene dijelove svoje baštine, zavičajne i nacionalne duhovnosti, koji traže odgovore na neke davno potaknute tajne.“ (Botica, 1995.: 5)

7. POPIS LITERATURE

1. Botica, S. (2013). *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Botica, S. (1995). *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Botica, S. (1998.) *Lijepa naša baština (književno-antropološke teme)*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
5. Dragić, M. (2007/2008). *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Fakultetski udžbenik.
6. Kekez, J. (1988). *Prva hrvatska rečenica*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske
7. Škreb, Z., Stamać, A. (1998.) *Uvod u književnost (Teorija, metodologija)*. Zagreb: Nakladni zavod Globus
8. Usmena književnost – Hrvatska enciklopedija (www.enciklopedija.hr)